

Consensus in een postseculier tijdperk

Norbert van Ettinger

We worden door Rita Verdonk en Geert Wilders gewaarschuwd! De Nederlandse identiteit en Westerse waarden lopen gevaar! Op haar website heeft Verdonk een demografisch kaartje van ons land geplaatst. Daarin staat het aandeel niet Westerse bevolking vermeld. Het bijschrift luidt:

- *...schokkend om te zien dat uit prognoses blijkt dat de autochtone bevolking procentueel gezien een steeds kleiner deel van de totale bevolking uitmaakt.*

Voor Verdonk staat het vast. Dit is de vijfde colonne! De niet Westerse bevolking moet assimileren:

- *Nieuwkomers dienen de Nederlandse cultuur als een gegeven te beschouwen en zijn derhalve verplicht deze te accepteren en zich ermee bekend te maken."*

Wilders is in de Volkskrant helder over wie die nieuwkomers zijn en wat assimileren betekent.

- *Ik heb genoeg van de islam in Nederland: geen moslimimmigranten er meer bij...Ik heb genoeg van de Koran in Nederland: verbiedt dat fascistische boek!*

Na verschijning van zijn stuk bleek hij niet bereid zijn oneliners te onderbouwen.

Deze politici werpen zich als bevrijders van ons land op. Met een strategisch spel spiegelen ze het electoraat voor dat het multiculturalisme en vooral de islam onze vrijheid bedreigt. Met succes weten ze kiezers achter hun ideeën te krijgen. Deze achterban beseft niet dat deze politici niet alleen de vrijheid van andersdenkenden of -gelovigen beperken, maar met een stem op hen ook hun eigen emancipatie frustreren. Die emancipatie begint met een op consensus gerichte open deliberatie tussen alle betrokkenen, waar met ieders inbreng aan ieders belang recht wordt gedaan. Wilders moet daarin zijn oneliners beargumenteren én hij en Verdonk moeten zich realiseren dat een pluriforme postseculiere samenleving compromisbereidheid van allen vraagt. In zo'n deliberatie kunnen dieper liggende problemen als sociale ongelijkheid en haar oorzaken worden blootgelegd.

Ontstaansgeschiedenis multiculturalisme

Waar komen onze moslims vandaan? De markteconomische vrijheid, welke ook door Verdonk en Wilders wordt verdedigd, lag destijds ten grondslag aan de komst van islamitische gastarbeiders die door het bedrijfsleven uit onderontwikkelde Marokkaanse berberdorpen werden gehaald! De lusten waren voor het bedrijfsleven dat van goedkope arbeidskrachten profiteerde. De lasten kwamen eenzijdig op de schouders van de autochtone onderklasse terecht. Tegen elkaar uitgespeeld door marktkrachten ontmoette zij de nieuwkomers als concurrenten op de arbeidsmarkt. Thuisgekomen in hun achterstandwijk werd interculturele wrijving gevoeld. De sociale onderklasse, niet in staat de onderliggende oorzaak in het vrije marktdenken te herkennen, koos de nieuwkomers als zondebok voor hun malaise. De geschokte Haagse politiek wees de in hun ogen xenofob geïnspireerde kritiek van de hand maar schiep onbedoeld een taboe. De onderklasse, door politieke ontkenning niet gehoord, bleef (nu ook geplaagd door overlast veroorzakende ontspoorde allochtone jongeren) gedesillusioneerd met reële problemen zitten. Zijn zij deels, eerst in Pim Fortuijn, nu in Wilders en Verdonk de behartigers van hun belangen gaan zien?

Botsing der culturen of onvrede met sociale ongelijkheid?

Deze politici willen ontevreden electoraat veroveren met politiek gebaseerd op een Nederlandse identiteit die in de Westerse waarden *vrijheid* en *individualiteit* wortelt. Identiteitspolitiek, ooit het wapen in de strijd voor emancipatie van minderheden, gebruiken Wilders en Verdonk om de (dominante cultuur van) autochtone meerderheid(88%) te mobiliseren. Omdat deze niet gemarginaliseerd is, moeten ze het electoraat voorspiegelen dat er een eenduidige Nederlandse cultuur bestaat die door die van een islamitische minderheid(5%) wordt bedreigd. Blijkens verovering

van een aanzienlijke achterban boeken ze er succes mee. Dit terugvallen op een gezamenlijke cultuur is volgens filosofe Wendy Brown niet zozeer het gevolg van een botsing der culturen. Het kent een diepere grond. Een groeiende groep mensen lijkt te beseffen dat twee beloften van de verlichting – individuele vrijheid en sociale gelijkheid– onverenigbaar zijn. De voor hen onhaalbaar gebleken zelfontplooiing en verbetering van sociale positie veroorzaakt frustratie, rancune, en verbittering en voedt rebellerende uitingen als het politiek relevant maken van culturele verschillen. Het is Nietzsche's wraak der machtelozen die hun vrijheid alsnog willen realiseren door met extreme uitingen van moralisme de vrijheid van anderen te beperken! Het opleggen van Westerse normen en waarden zoals het verbieden van hoofddoekjes vormt een uitlaatklep van de sociaal achtergestelde voor het 'lijden dat het kapitalisme heeft veroorzaakt'. Het is een vergelding voor de gevoelde sociale en economische ongelijkheid! Zo beschouwd bestaat de achterban van Verdonk en Wilders uit verliezers van de globaliserende economie! Zullen deze politici iets aan hun lot doen?

Wilders en Verdonk, redders van een Natie in verval?

Geef ze in gedachte regeringsbevoegdheid om hun verkiezingsprogramma te realiseren. De overlast veroorzaakt door (allochtone) probleemjongeren zullen ze repressief aanpakken. Chaos na hard optreden van de politie in de Franse *Banlieue* laat zien dat het effect twijfelachtig zal zijn als het beleid alleen daarop is gebaseerd. "Je kunt jongeren niet vragen van land en vlag te houden wanneer je ze geen sociaal perspectief biedt" zegt Yazid Sabeg (Franse commissaris voor Diversiteit en Gelijke Kansen) over die gebeurtenissen. Maar omdat Verdonk en Wilders de problemen en het verval in Nederland niet toeschrijven aan sociaal economische ongelijkheid maar voor rekening laten komen van een vreemde cultuur en religie zullen ze voornamelijk korte metten maken met de multiculturele *politiek van verschil!* Deze politiek corrigeert met culturele rechten op bijvoorbeeld ritueel slachten of subsidies voor culturele minderheidsgroepen voor een ongelijkheid t.o.v. autochtonen die wel genieten van hun eigen (dominante) culturele keuzecontext. Deze positieve discriminatie kan niet volgens Wilders en Verdonk omdat ze een procedurele ongelijkheid in behandeling van mensen en groepen introduceert die als onrechtmatige bevoordeling wordt ervaren. Voor zover de autochtone sociale onderklasse deze 'bevoordeling' een doorn in het oog is, worden ze hier bediend. Aangetrokken door oneliners die voorspiegelen dat de oorzaak van hun problemen bij het multiculturalisme liggen, zal de autochtone achterban voor haar bevrijding uit de sociale onderklasse bij deze politici weinig verlossing vinden! Want de vrijheid waar Wilders en Verdonk over spreken is slechts liberaal geformuleerd. Veel meer dan gelijke vrijheidsrechten om zonder inmenging het eigen goede leven vorm te geven stellen zij in hun verkiezingsprogramma niet in 't verschiep. Sociale emancipatie vereist echter ook dat mensen over reële en gelijke mogelijkheden beschikken om die vrijheden te kunnen gebruiken. De strijd om sociale gelijkheid gaat nog steeds over betere herverdeling van de welvaart en democratisering van onderwijs en arbeidsmarkt! Hoewel bedoeld om voor sociale ongelijkheid te corrigeren, is ook deze politiek van verschil in de ogen van Wilders en Verdonk ongepast! Waar het de autochtone onderklasse sociaal niet bevrijdt, wordt de emancipatie van de veelal tot de sociale onderklasse behorende islamitische burger door de politiek van Wilders en Verdonk dubbel getroffen. Niet alleen geen sociaal economische verbetering maar ook stigmatisering en inperking van hun multiculturele en religieuze vrijheden lijkt hun deel! Een politiek die aanstuurt op gedwongen assimilatie, die polariserend en kwetsend de woorden 'kopvoddentax' en 'tsunami van islam' in de mond neemt, bevordert niet het 'bevrijdingsproces'. Integendeel, een in het nauw gedreven islamitische minderheid zal zich psychologisch bezien uit angst of rebelleer eerder terugtrekken in haar cultureel of religieus afgebakende domein!

Wilders en Verdonk, beweren weliswaar zich om de vrijheid van burger te bekommeren, maar vertroebelen met het leggen van een rookgordijn van onbeargumenteerde oneliners en/of wij-zij denken voor een deel van het electoraat het zicht op de werkelijke problematiek. Zo emanciperen ze noch de autochtone onderklasse noch de allochtonen. In plaats daarvan spelen ze groepen tegen elkaar uit die zo gevangen blijven in hun eigen (on)gelijk! Maar hoe kan het bestaan dat de werkelijke agenda van deze politiek voor een deel van het electoraat niet duidelijk wordt?

Vervorming van het bewustzijn

Leden van de *Frankfurters Schule*, waaronder filosofen Adorno en Marcuse, zagen het al! De sociale onderklasse frustrereert uit gebrek aan inzicht haar emancipatoire belangen t.g.v. een allesdoordringende economische of instrumentele rationaliteit. Deze vorm van rationaliteit, het gereedschap van waardenneutrale wetenschap, techniek en economie, die focust op effectieve realisatie van doelen zonder ons te kunnen leren welke doelen het nastreven waard zijn, is op slinkse wijze ook onze leefwereld gaan beheersen. Media die ons zouden moeten informeren leveren gedreven door economisch rationele motieven in plaats daarvan oppervlakkig amusement. Commerciële televisie en publieke omroepen moeten in hun gevecht om het binnenhalen van reclamegelden om de kijkcijfers strijden. Onder die economisch rationele druk wordt het publieke debat op de televisie in plaats van door deskundigheid en analyses beheerst door eenvoudige boodschappen verhuuld in soundbytes, vlotte babbels of controversiële uitspraken. De pittige slogans van Wilders en Verdonk krijgen in de media veel aandacht terwijl het aan een diepgaande analyse over de inhoudelijkheid van de zaak ontbreekt. Aldus beheersen marktkrachten ons persoonlijke en politieke leven. Met alleen instrumentele rationaliteit voorhanden is waarderelativisme troef, ontbreekt het aan een door allen gedeeld criterium om de schade die het systeem veroorzaakt zichtbaar te maken! Wat rest zijn instrumentele modellen waarmee de natuur en de mens verklaard, beheerst en geëxploiteerd wordt. In deze instrumentele benadering past het politieke proces in de gedaante van een rationeel beheerste machtsstrijd. Hierin bestuurt het volk zichzelf niet op soevereine wijze maar wordt door een elite geregeerd. Die consolideert haar macht door het goedgelovige en slecht geïnformeerde volk te manipuleren met een strategisch spel van politieke propaganda. Wilders speelt dit spel met *verdeelen-heers* strategie, en weigering deel te nemen aan een op consensus gerichte deliberatie. Daarin ligt volgens filosoof Jurgen Habermas nu juist de sleutel tot bewustwording van de belangen van het individu en diens emancipatie.

Consensus i.p.v. modus vivendi

Adorno en Marcuse oordeelden dat de oorspronkelijk als bevrijding bedoelde verlichting ons opsluit in een waardeblind instrumenteel rationeel systeem. Habermas is minder pessimistisch. De verlichting heeft ook een rijkere opvatting van *communicatieve rationaliteit* voortgebracht. Deze heeft betrekking op het menselijk handelen dat gericht is op wederzijds of gedeeld begrip. Dit verschaft een perspectief waarmee de waardeblindheid van louter een instrumentele of economische blik kan worden overwonnen! Deze interpreterende blik van binnenuit kan tot stand komen wanneer we als gelijken deelnemen aan een open ongedwongen op consensus gericht discours waarbinnen standpunten beargumenteerd worden verdedigd. Habermas leert ons dat waarheid en juistheid (morele waarheid) geen onwrikbare objectieve fundamenten impliceren (die het blijven vasthouden aan het eigen gelijk zouden rechtvaardigen) maar door talige praktijken worden bepaald. Als deelnemer aan een discours kunnen we de aanspraken op waarheid, juistheid en oprechtheid in de taalhandeling van een medespreker bekritisieren en er een beargumenteerde geldigheidsaanspraak tegenover stellen! Als

we dit op een open en belangloze manier doen waarbij ieder gelijke kansen heeft argumenten te uiten en niemand op strategisch handelen overschakelt (een eigen verborgen belang nastreeft) dan zal het discours een ideale spreeksituatie vormen en, geleid door het beste argument, tot een instemming van allen over de waarheid, juistheid en oprechtheid van de taaldaad leiden! Normen, waarden en besluiten worden in dit discours pas geaccepteerd als alle deelnemers er mee kunnen instemmen! Zodoende wordt op onpartijdige manier recht gedaan aan de belangen en waarden van alle betrokkenen! Dit communicatieve model vormt de kern van een deliberatieve democratie, waarin legitieme politieke beslissingen steeds het resultaat zijn van een redelijke en publieke deliberatie tussen alle betrokkenen waarin ieder zijn politieke standpunt desgevraagd met redenen beargumenteerd.

Wilders –een belangrijke speler in het publieke debat- onttrekt zich aan een op consensus gericht discours wanneer hij in oneliners spreekt en argumentatieve onderbouwing of debat weigert. Als volksvertegenwoordiger blokkeert hij daarmee consensus in de besluitvorming en legitimatie van het politieke gezag. Ook maakt het zijn positie voor het electoraat onduidelijk. Strategisch verleidt hij zo kiezers uit de sociale onderklasse terwijl hij niet werkelijk voor hun belangen opkomt! Zo dwarsboomt hij de werkelijke emancipatie van zijn achterban. Inhoudelijk is er verder in Wilders' (en Verdonk's) politiek weinig erkenning voor diversiteit. In tegenstelling tot een deliberatieve democratie waar nieuwkomers (van eerder) als deelnemers aan het discours bijdragen aan een dynamische cultuur moeten ze bij hen de Nederlandse cultuur als een star gegeven beschouwen waarin zij moeten assimileren!

Een analyse van de politieke situatie voorafgaande aan Fortuijn laat zien dat als de regels van de deliberatieve democratie waren gehanteerd, de emancipatie voor autochtonen en allochtonen verder was geweest. Ieder had dan vrij van taboes alles op de agenda voor een beargumenteerde discussie mogen plaatsen. Daarmee was dan aan ieders stem van (sociaal economisch of multicultureel) (on)genoegen recht gedaan. Rekening gehouden met ieders belang zou samen in onze multiculturele pluriforme samenleving gezocht zijn naar een consensus m.b.t. wenselijk geachte beleid. Was op deze wijze iets aan hun emancipatie gedaan dan zouden burgers niet zo gefrustreerd zijn achtergebleven en demagogie niet zoveel grip op hen hebben gehad.

De Postseculiere Staat

Een instemming van alle burgers met het staatsgezag vormt daarvoor de beste denkbare legitimatie. Burgers bereiken zo autonomie omdat ze zich bestuurd weten door redenen die van henzelf zijn. Maar hoe kan zo'n consensus tot stand komen in een samenleving met een pluriformiteit aan filosofische, culturele of religieuze levensopvattingen? Waarin vandaag de gebleken behoefte aan religie als waarde-, en zingevingsysteem en bron van solidariteit de opkomst van de atheïstische verwetenschappelijking van het wereldbeeld heeft gekeerd! In zo'n democratisch politieke structuur, die volgens Habermas niet langer religieus of seculier, maar postseculier is, moet het staatsgezag zich baseren op een democratisch verlichte *common sense*. Ze moet neutraal en agnostisch t.o.v. de diverse seculier atheïstische en religieuze levensopvattingen (omvattende wereldbeelden) een zelfde afstand bewaren. Deze omvattende wereldbeelden moeten redelijk zijn, d.w.z. in worden aanvaardt dat over fundamentele metafysische kwesties of over vragen van het goede leven een redelijke onenigheid bestaat. De eigen visie mag niet aan anderen worden opgelegd. Hierin schuilt een zwaar wegende politieke rechtvaardigheid die voorrang op de eigen opvatting van het goede leven verdient. Ondanks die verscheidenheid kunnen redelijke wereldbeelden binnen de neutrale politieke arena van de deliberatieve democratie zo toch tot een overlappende consensus en een harmonieus samenleven

komen! Zonodig moeten daartoe zowel de seculiere als religieuze partijen aanpassingen aanbrengen. De seculiere partij moet de politieke relativiteit van haar eigen metafysische aanspraken erkennen en inzien dat het onmogelijk is om de irrationaliteit van religieuze wereldbeelden aan te tonen. Religie is in die zin redelijk en kan niet worden beschouwd als een achterhaald of achterlijk fenomeen. Dit betekent dus dat Wilders, al gelooft **hij** niet in Allah zich met zijn uitspraak dat de Koran verboden moet worden onredelijk, of in een verbod op hoofddoekjes in de openbare ruimte aanmatigend seculier opstelt. Dit laatste geldt ook voor Verdonk die meent dat Imam's haar uit het oogpunt voor respect voor de Nederlandse waarden als vrouw geen hand mogen weigeren! Maar ook de religieuze zijde moet tot compromissen bereidt zijn! Radicale Imam's die ongelovigen verketteren of uit zijn op een hegemonie van de Islam kunnen op hun beurt niet als gelijkwaardige partners deelnemen aan het postseculiere debat! Ze moeten een interpretatie van hun religie ontwikkelen waarin ze erkennen dat er over hun geloofswaarheden redelijke onenigheid mogelijk is. Ze mogen dus niet verbonden worden met de politieke aanspraak dat ze onvertaald en zonder consensus als basis kunnen dienen om de leefwereld voor iedereen te normeren!

Tot Slot

Habermas communicatieve theorie van de deliberatieve democratie is een ideaal, een antwoord op typische bestuursproblemen van een pluriforme samenleving. Ze beoogt een richting te geven aan een emanciperende samenleving waarin politieke beslissingen steeds het resultaat zijn van een redelijke publieke deliberatie tussen alle betrokkenen. In een representatieve democratie die dit zo veel mogelijk benadert, is de burger directer betrokken bij de politieke besluitvorming en is de ontvankelijkheid en ruimte voor demagogische politici geringer! In dicht bij de burgers aanwezige toegankelijke laagdrempelige discoursen beargumenteren zij hun posities en zoeken redelijk en oprecht naar een zo breed mogelijke consensus in de besluitvorming. In de politieke arena heerst een cultuur waarin ook politici, die de publieke ruimte met een strategisch spel kapen, van beargumenteerde repliek worden gediend. Zonder hen de mond te snoeren wordt met redelijke argumenten de waarheid, juistheid en op metaniveau de oprechtheid van de positie van de (strategisch handelende) ander ter discussie gesteld. Onderwijl blijft men, het fundamentalisme van de eigen waarheid overstijgen, open staan voor het zoeken naar een gemeenschappelijk fundament. Mensen die participeren in een publieke deliberatie waarin met ieders vrije inbreng aan ieders belang recht wordt gedaan verplaatsen zich in elkanders positie tonen wederkerige erkenning voor diversiteit, en betuigen zo wederzijds respect; de basisvoorwaarde voor harmonieus samenleven! Alleen in die redelijkheid komt vrijheid van meningsuiting de werkelijke autonomie van het individu ten goede.
